

MRKAČ PLUS

Mrkač Plus
Raj pod Triglavam
Ob Pusto, 2011

**TKO NEJ BSE ZGODIVO,
AL PA TUD NE**

Nekej okrogl'h pa dvomliv'h

2B

KAZALO

2

Nou let.....	4
K'plenk pa Raune	7
Ricman	11
Tičja perspektiva	19
<u>Z</u> ėčja rov'n.....	20
Dražgoše.....	27
Radovljiške planine?	39
Vplivi kovin	43
Razvojni cikli	52
Predvidevanja.....	57
Ledinska imena	61

Dou let

Ja, pršuj cajt, d' se spet use (t' nou) obrne po star'm. Spet bo 'nga leta konc, spet seu začeu ed'n na nou, spet bomo odpraul ta starga boga, spet seu pojavu 'n mvad božičk.

Učas so na Bled pa drgod po Gorensk dobival svetlobne signale tud o vs'h letn'h dogodk'h, č'z več posredvau'nc (dons tač'm rečejo repetitorj') iz tistga turna na votok Barbano p'r Oglejo (ja še ta mest ima ime po ogledvano onostranstva, neba pa podzemla), dons j'h pa dobivamo po svetlobn'h kabl'h, učas so ble kodiran, dons so kodiran. Tko, k't so mel učas svoje kode, tko j'h mamu tud dons. Pa n' misl'm tiste, kj'h sosedova Mica pošila č'z pvot Janezo, ampak tiste, kso mel splošno velavo, pa kso segal zvo del'č, od Jadrana do Baltika, od Balkana do Britanije, pa m'rs če še del'č čez te meje.

Tko jbva 'na opazvau'nca narave tud na Jevouc gor nad K'plenkam, na Bab, kje meva tko svoj kuc'l (Skledarjouc), k't svojo vukno (Jamo pod Babi-mo zobam), z ene so opazval nebo z druje pa podzemle. Glih tača jbva na Straž s svojmo kuc'lčkam (Stražo) pa vukno u nem (Srepno).

Ja, dons je u Barbano spet turn (boh ved že kter po vrst), nad Trstam (u Bazouc, star slovensk vas) ma pa CERN svoj sinhrotron, globok pod zemlo, čer jaga jed'rske delce z božansko hitrostjo. U

Trst (u Bazouc) majo pa tud staro zvezdarno. Tko opazujejo t'm nebo pa zemlo, praujo d' kozmos pa mikrokozmos. P'r usmo tmo majo pa Slovenc še zvo mau zravn, od ta p'ruga turna na Barbano pa do d'naš'nga sinhrotrona, zmerej m'n.

Ja, učas so tač'm 'ldem, kso to počel pa napovedval bodočnost, rek'l profet', dons j'm pa rečejo profesorj', učas so mel use to čez pontifeks', kso bl' možje mostou, tud tač'h, kso mau'rce pa tud tist'h med tostranstvam pa onostranstvam. Dons sej pa svet med tostranstvam (real'nmo svetam) pa onostranstvam (abstrakt'nmo svetam) razdelu k'r po počez, pa mamu enga papeža u Rim (kje nezmotliu pa k use ve), pa še velik drug'h nemo podobn'h, ukol po svet. Po druj stran mamu pa tud velik nezmoliv'h pa usevedn'h profesorjou, kso tud svét-nik', svet, nedotakliu, božansk, ...

Ja, use toj bvo že 'nkrat del'č u preteklost, t'krat so mog'l use to prežiulat navad'n 'ldje, kso b'l neu-m'n, k't pa gun, k vrtajo vukne u onostranstvo, kso b'l um'n, pamet'n, beu, svetu, svetnišk, ...; učas so se te obnašal božansk, dons se glih tko, učas so bl' za use k'r so te zakuhal, kriju gun spodej, pa to poj tud pvačal, dons je glih tko.

No, tkoj na tmo svet, zmerej nekej nouga, pa ist cajt use po star'm n'prej, enkrat se nekej obrne, enkrat nekej drujga. Ja, use se sam vrti, k'r so ved'l 'ldje že pred 17000 let'm, pa ne sam dons.

Tko mamó dons svetnike za dons, pa svetnike za preteklost, en'm se reče svétnik, ta druj'm svetník.

Ja, pa pejte na Babo pa na Blejsko Stražo, pa se ob'r'nte mau ukol, t'm kje učas use to bvo pa delvau tauž'nte let, bote pa bid'l sam grmole pa k's'n k'p kamna. Ja, od nekdej'nga svetga kamna pa svetga l'sa je ustau sam to.

U naš'h gvalah pa še tga ni več, sam še gnar pa gnar, pa komouc s ker'm sga poskušamo prsvoj't.

No, tko se vam za Nou let nou treba ne smejat, ne jokat. Use toj že bvo, pa še tud bo. Kolk, pa kolk-rat bomo pa mi to dožvel pa zgleda, d' ne v'sta ne boh pa ne hudič, saj nobed'n od teh nam to ni sporoču t'm iz onostranstva, iz tistga med zvezdam pa iz tistga med koreninam.

'plenk pa Raune

U ta star'h cajt'h praujo na K'plenk, d'j bva t'm Radolška pvanina, pa d' so ble gor na Gradiš grof, kso naroč'l, d' morjo usi mošk jet z nim pa ropat popot'nke, kso hodil t'm čez č'z Sečo pa spo-dej pod Zobam pa mem Jame pod Babimo zobam na Ricmana¹ pa od t'm n'prej na Primorsk.

Glih tako, al pa zvo podobno p'rposed majo pa tud na Raunah nad Bohinsko Bistrco. Tud t'm je bva u začetk »Radolška pvanina«, tud t'm so mel nekej tačga k't grof, t'm, kje bvo to, se še dons reče »Roz-man«. Sam t'm je bva ob pot 'na kapela, u ker so mog'l povož't varšno. Č' te varšne niso povož'l, so j'h pa raubal namest dab j'h varval.²

¹ *Ricman, Ritzmann, Risman, = tist, kje vahtou ris (pot skozi žleb (Žreu pa Ved'r'nk [A102,s.14]).*

² *»Prav'l so, d'j ta znamne nejstarejša reč u Bohin, d'j starejš, k't pa freske sv. Jan'za, sploh starej, k't pa cerku. In je bvo namalano po star'm zuse sorte far-bam, bvaj smrt s koso, pa bvaj 'na roka, knej b' tam dava mošno ckinou.«*

»T'm so mog'l popotnik povož't dar, d' so šli varno čez. Č' ni dau gor na ta oltar, so ga uhka uraubal. Zato pa praumo »Rav'nharj'«. Ravenharj' so bl' d'r-god grofje. Jest j'h še poznam. Imel so te pota pa obrambo prot Turk'm.«

No, tista kapela jstava t'm še med obema vojnama, pod'rl so jo za cajta evharističn'h giban (1934-36), kso u Bohin odstran'l use, k'r je dišau mau po poganstvo.

O tmo jpa 'n st'r Rauhar, kje t'm sosed usga tga, kso ga druj sprašval, pravu tkole:

»Praute, d' so ble Ravne radolška pvanina. Kdo j'h je pa poj naselu?«

»Od kod smo p'ršle, jest n' vem.«

»A so tle tud prišli s Tirol?«

»Ja, sej ne vem. Slišou s'm, d'j bvo zgorej znamne, tlele jbva pa tabla in pa d' so ble gotou 'ldje, kso to mau opazval, kdo gre gor, ko so tist šle mem.«

»Č' n' povožiš daru na oltar, kokr je treba, potem te doleti magari smrtna kosa. Notri so ble še razne postave, kokr d' smrt s svojo koso seka po tistih, kniso dal, al pa so k'r tko šli mem, brez dab povož'l gor. Ja, nedoloč'n je bvo. Ta, kje polagou gor, tmo sej toč'n vidva roka pa obraz' enih, kpolagajo na oltar pa tistih, ktega niso in jih kosa seka.«

»Tle jbva tud freska sv. Martina na beumo kon', glih tko k't u ta star, ta 'lsen cerku na pvac u Sred'n vas. To pomen, d' sta spadova nekaj u ist cajt.«

»Ne, mi smo pa tle z Radolce, verjet'n. Ta prvo so mel stanove za krave, poj so se pa stal'n naselil.«

Na K'plenk so pa tud p'rprovedval okol poti, koko so pelale za Gradišam gor prot vuk'n pod Babimo zobam (u resnic jpa vukna pod Ricmanam). No, u tej vuk'n so pa arheolog najd'l keltske kovance. To pomen, d'j pelava ta pot tle mem še pred našmo štjetjam. Pa tud sam Ricman je povezan s p'rprovedjo, d'j bva to patriarhova postojanka, ker so se 'ldje uhka spočil pa dobil kej, k'r so rabil³.

Pa na K'plenk je tud Kovačouc, ker bnej kovač podkovau kone za dougo pot č'z J'vouco. To pa ni mogvo bit prej, pred'n so kone začel podkovat, toj bvo pa šele u sred'nmo vek.

Na K'plenk je pa ob pot č'z J'vouco cerku sv. Štefana. Taj mogva bit učas tud povezana s potvanam, pa verjet'n tud z varvanam, tko k't tista kapela t'm na Raunah. Ja, tud Sv. Štefan je povezan s potvanam. T'm bse nej 'ldje p'rporočil za dougo pot čez

³ Ricman je biu cent'r rudarstva, ker sej zbirova ruda, kso jo nabral okol po J'vouc, biu je tud centr poletne paše žvine u seuskmo konc Jevouce. Biu je pa predus'm postojanka za oskrbo potnikou z us'm potrebn'm. Ustank od Ricmana jtud t' kuplensk Primašč, od kerga je učas'h tud bva ta pvanina, kje poj ustanovu vas Kuplenk, kso se 'ldje za stal'n naselil, pa začel tud kmetvat.

J'vouco n'prej na Primorsko, pa tud zmerej kej darval, d'b skrbu za varno pot.⁴

N' K'plenk nej b' biu učas pvac, ker sej barantavo. Od tgaj pa še do dons ustaou sm'n na dan sv. Štefana pa žegnane kon. T'm majo še dons ceu k'p navad, kspominajo na te ta stare cajte, kj'h drgod ukol ni.

Zanimiu jpa to, d' se pousod govori o tmo, koko so 'ldje hodil gor č'z J'vouco, 'nčer se pa ne govori, koko so prhajal dol z Jevouce pa n'prej u dolino.

Ja, use to kaže, d'j bva učas Jevouca zvo obludena, d'j čezno pelau velik poti če prot Primorsk, pa d' so ble naš kraj dob'r povezan s Primorsko pa ne 'n osamlen ozemle. Use to tud kaže n' to, d' so ble poti tle že prej, pred'n so se 'ldje sploh začel zanimat za gospodarsk izkorišane naš'h krajou.

⁴ *Ja, Na Raunah sej dogajavo ist, sam en opis v'la za poganske cajte, ta druj pa že za krščanske. Iz drujga opisa pa najdenin, pa v'mo, d' sta obe poti stare že več k't pa dva tauž'nt let, pa daj bvo prej use to Radolšk (deželno), pa d' so se naselil šele u sred'nmo vek, kvaj bvo pa t'm prej, pa ubed'n n'č n' ve. Ostank' pa pričajo, d' nekej je pa le mogvo bit. Tud u Radolc je mogvo nekej bit na tist'h Gradiš'h.*

Ricman

Že prej smo omenal Ricmana, zdej ga bomo pa mau b'l obdeval.

U star'h pogansk'h cajt'h so svečenik upazval nebo pa naraune pojave, pa naravo sploh. Koko so to počel še dons n' vemo. Sam d'našne meritve tistga, k'r so t'krat postav'l (že tud pred 7000 let'm), so pokazale, d' so mel zvo točna merila. Ja, č' so pa znal mert, so mog'l znat pa tud računat. Koko so to deval, je pa še velik večja neznanka. B'l del'č n'zaj sej kej dogajavo, m'n o tmo v'mo, več je zgublenga.

Ja, na Ricmano jbva učas postojanka za ogledvane pa signalizacijo. Tud o signalizacij skor n'č n' v'mo. V'mo pa, d' so najd'l u Afrik glih tače slike, k't d'b j'h naredu ist čvouk, k't j'h je u juž'n Francij, stare pa okol 17000 let, k'r kaže na to, d' so mogle že t'krat bit neke medsebojne povezave.

No, ob Ricmano jtud 'n kuc'l, iz kerga se vid zvo del'č po skorej ceu Gorensk. Na tmo kuc'lno – Skle-darjouco – je bva učas opazvau'nca, pa tud signal'n mest, ker sej kurivo svete signalne vogne. Svete vogne jpa mu čez ta glav'n boh Belen. Taj biu odgovor'n za signalizacijo, vanj so verval pa ga častil k't beuga, svetuga, pamet'nga, božanskga. U kršansk'h cajt'h gaj pa poj nadomestu sv. Štefan.

Ja, Belin je mu učas svoj pvac na vrh J'vouce, dol spodej na Kopan pa sam podruž'nco. Sej na K'plenk n' sije pozim sonce. Ja, tlej mogu bit k's'n tač znamne, k't na Raunah, čer so popotnik povož'l gnar za varšno.

Ta Belin je mu pa na blejskmo votok svojo družico Beleno (Kelt so j' rek'l Wilbeth (ta Bevo, imenovano tud Belena, Belina, ta svetva, ta pametna, kje bva odgovorna za pripravo zemle na ponov'n rojstu, kje bva odgovorna za krožene letn'h cajtou, pa kje zato meva svoj kolo (na 4 ali dvanajst naper (letni časi ali meseci), po tej je dobiu Bled tud ime (bel(ed)..., pa nemšk Vel(de)s).

Ta opazvau'nca jbva povezana z Možicam, od t'm pa na eno roko prot vrho Stoga na Rud'nc, na drujo roko pa prot Kobilji gval nad Sv. Lucijo, od t'm n'prej pa na Staro goro nad Čedadam pa n'prej na ta glav'n svet mest na otoko Barbano, ker so častil Belina.

Na drujo stran je biu pa Skledarjouc povezan z blejsko Gradiško Stražo, ker je biu podob'n opazovališe narave pa svet krej, ker so častil bogove, napovedval p'rhodnost (izide vojn, primernih časov za potvane, ...). Skledarjouc je biu pa povezan tud z druj'm gradiš'm u Kašarij (Lipje, Seuca, Rod'nska Straža, beg'nske Niuce, ...) z Gradišam nad Potoč'k'm, z gradišam na Hom', pa tko n'prej. Ja, že u želez'n dob so ble naš kraj tko prepleten, k't dons s

električn'm komunikacijam. Ja, usako gradiše jbvvo povezan u ta signal'n sistem.⁵

Ja, t' glav'n svečenik so ble pa patriarh', kse j'm je poj rekvo pontifeks (tisti, ki devajo mostove). T'krat so ble signal' mostov' med 'ldmi. Pontifeks' so ble pa tud čuvarj' poti, kso ble tud svete, nedotakljive.⁶

No, 'n tak pontifeks je biu tud t'm gor na današ'nmo Ricmano, k takrat ni biu tko mejh'n, k't je dons, ampak je segou use od današ'nga Ricmana na sever use do roba Babe. Na Ricmano so se srečale poti iz K'plenka:

- tista, kje šva zad za Gradišam pa sej po nej peš pršvo skoz Žreu gor na Ricmana;

⁵ Ja, dons so komunikacije še večinoma električne, j'h pa že zvo zamenuje tud svetloba (svetlobna vlakna). Č'b biu zlob'n, b' uhka reku, d' se spet vračamo u tiste cajte pred 2000 let'm, kje svetloba meva še večjo urednast k't pa dons. Razlika jsam u tmo, d' ma dons že usak votrok svoj mobilnež, t'krat so ga pa mel sam svet možje.

⁶ Galsko: [réis] nf. g.= premostiti, spojiti z lokom, povezati oba brega (reke), ...Ricman sega tko s svojm imenam k't tud najdeninam u jam pod nim u kelt-ske cajte. Ja, u naš'h kraj'h se še dons reče »ceva rajsa 'ldi« al pa tud ceva rajda... = ceva vrsta 'ldi.

- tista, kje pršva od d'našne cerkle sv. Štefana gorčez Kovačouc pa Prehat pa kje bva namenena za tovor'nke s kon'm;

- pa tista, kje šva č'z Talež nauzdol na gradiše na Peč (Bodešče) h današ'nmo sv. Lenarto, kje bva tud namenena za kone;

- pa tista, kje šva č'z Jevouco čez na Primorsko pa prot Seušk dolin, n' kero so se navezvale tud druje poti na Jevouc.

Ja, use te poti jvahtou Pontifeks, skrbu za nih prehodnost pa varnost. Potnik' so mog'l pa zato tud nekej dat, d' sej use to uhka uzdržvau.

Ja, pontifeks je biu pa že od daun'h cajtou še iz bronaste dobe tud kovač. Tko so najd'l p'r knezo iz Leubingena (pokopan l. -1952) kot grobne pridatke kvadu pa majz'l. 4 stoletja poznej so pa najd'l u Nebri majz'l, dve sčire pa dva meča. U začetk so ble kovač' svet 'ldje, pa ne pretepač, poj so pa ratval zmerej b'l pretepač pa nasilnež, pa zmerej m'n kovač.

Ja, u začetk, še u kamen dob je biu majz'l nejb'l pomembna stvar. Kl'n je biu pousod, p'r nož', p'r ščir, pa tko n'prej, kvadva pa ni bvo tkrat še 'nčer, ampak kvadv'm so ble podobne sčire (tud Ötzi joj mu).

N'č čud'nga, č' ga majo u svoj'h hišn'h cahn'h usi ta p'ru rokodelc: kamnarje, lesarje pa kovač. Ta prau majz'l more bit obrnen z rezivam nauzdol, č' paj obrnen nauzgor, jpa to sulca pa ne majz'l.

Kvadu jbiu pa ponavad predstaulen k't križ, sej učas št'l tud spredej zmerej mau v'n gledou. Biu je pa zmerej s ta kratkmo devam štila obrnen nauzgor. Poj so pa 'ldje misl'l, d'j to kršansk križ, pa ni tko, sej so te cahn' star že več k't 7000 let (Vinča). Tač je biu tud etruščansk T. Tko, k't sej št'l od kvadva na zgor'n stran zmerej b'l krajšou, sej tud p'r črk T, na konc jpa čist zginu. Ampak cahn' (hiš'n, fužinsk, ...) majo pa še zmerej tist r'p'k t'm gor.

No, tko ma Primaščou znamne na K'plenk (u kašt) tud tač križ, zraun ma pa še strešco. Toj biu pa znak ta najstarejšh topilcou železa⁷, kso ble svet 'ldje, kso znal iz kamna (rude) z vognam nard't želez.

Učas so ble ta stare železne peči postaulene tko, d' sej dau z vetram topit želez. Toj trajavo okol 12 ur, na konc so pa mog'l pomagat še z mehov'm, d' sej ruda zares začeva topit. No, nad pečjo jbiu pa zmerej nadstreš'k, kje pomagou vetr', d'j peč bol delvava. No, pa glih ta nadstrešk je biu znak topilcou, kovačou. Po tmo so se razlikval od navadn'h kovačou (kso mel za znak križ), pa navadn'h kmetou-topilcou. Bl' so torej že nekak f'žnarj', rek'l so j'm tud bergmajstr'. No in to so ble Primašč', naslednik' nekdanj'h svet'h mož (mogočn'h mož) - pontifeksou.

Zvo pomembna funkcija pontifeksa jbva pa varvane potnikou na svet'h poteh pa nih oskrba z us'm pot-

⁷ Nasprot Bodešč je še dons 'n krej kse mo reče p'r Šmelcarjo, Šmicarjo, k't so učas rek'l topilc'm.

rebn'm. Tko so p'r nem uhka dobil pjačo⁸, hrano, pa tud prespal so uhka t'm. Tko so podobno funkcijo opraulal še u sred'nmo vek tud farouž', ker so mel prklučene zrav'n gostilne.

Ja, funkcija nekdanega pontifeksa sej razdeliva na svoje sestaune dela, te so pa podedvale posamezne kmetije na K'plenk: p'r cerku je biu mežnar, kje biu nekdanj' vučez pa svečenik; t'm b' mog'l bit tud kovač, ksej vrjet'n nejprej preselu na Kovačouc, čer so mel razgled po ceu dolin, opazval kva se spod dogaja na poteh, pa v'rjet'n so mel čez tud signalizacijo⁹, pomagal vahtat potnike, ...; p'r Primašč so se ukvarjal z gozd'nmo železarstvom pa kmetvanam, sej mogu bit Primašč na K'plenk u železarstu to, k'r sta bva u Nomen pa na Brd'h Suš'nšča. P'r železarenjo sta mogva sodelvat tud B'rs, pa Obvak, usi so se pa ukvarjal tud s poljedelstvom pa živinorejo, sej mu usak svojo pvanino.

P'r Obvak so ble pa tud birt', kso nadzorval promet pa opazval poti, t'm so se potnik tud zneb'l m'rs kaš'nga gnarja.

⁸ Tako so še v 19. stol. tovorili s Primorske belo mašno vino Brežanka iz Ricmanjev nad Dolino pri Trstu.

⁹ Pogost se na tak'h mest'h poznej omena signalizacija turške nevarnosti. Tko so mel p'r Rošč poznej tud mežnarje, ki delu protiturške signalizacije.

Ja, tko jmu Kovačouc še za cajta franciscejskga katastra 3 parcele (route), tolk, k't je bvo prvotn'h kmetij u Stagnah, k'r uhka kaže tud na negovo funkcijo še pred delitvijo na kmetije, zvo vrjet'n na skupno peč za toplene železove rude.

Te tri kmetije so ble pa spodej postaulene tko, d'j biu Primašč ta nej viši pa nej bliži st'denc, d'j uhka opazvou use tist, k'r sej dogajou nad nim (Jevouca, Kovačouc), pod nim je biu Brs, ta nejniži jbiu pa Obvak, kje opazvou pot, kje prhajova iz doline gor.

Učas je vodiva pot z Jevouce dolčev'n prot Seu tko, d'j iz Prehata šva dol k st'denc (p'r današnmo Šilarjo) pa n'prej č'z Vaz (Laz)¹⁰ nauzdol č'z rote pa č'z brediše na Sau pa na Seu k st'denco Rupa. Tkoj potekova pot glih nad Primaščam, d' joj uhka opazvou pa vahtou.

T' druja pot jpa mogva potekat iz Zazera na J'vouc č'z Kopane, ker sej cepiva. Toj pa mogu vahtat Rošč. Zato pa t'krat ni mogu bit bliz cerkle, tko k't je dons, ampak neč na Kopan.

Na konc jpa use to pobasava otoška prošcija, kje bva tud sveta zadeva. Use te kmetije so nastale že boh ve kdaj, ble so u radolšk'h rokah (ortenburšk'h), kso pa Ortenburžan izum'r'l, so j'h pa kupil Briksenčan. Še prej so mogle bit pa u rokah duho-un'h knezou, pontifeksou.

¹⁰ Že sam ime Vaz pove, d'j bva t'm pot, sej bse drgač t'm rekvo »u rot«. Pot č'z Koren je bva narjena poznej.

Use te kmetije so ble pomembne, sej so opraulale neko splošno potrebno funkcijo (sej niso služile sam kmetvano), usaka na svoj način. Tkoj ustou Ricman pa Prehat do zdej u rokah Primaščou, Obvakou majo svojo pvanino na Jevouc b'l juž'n od Ricmana, učas so pa mel tud svojo jago. Sam Brs je med obema vojnama pogoru, pa še dons je t'm sam 'n pogořiše. P'r mežnarjo so se pa funkcije tud delile, nekdanji Rošč, ta star svečenik, je ratou poj vidmer otoške prošcije, mežnar sej pa izloču pa ratou samo mežnar. Mežnar še dons p'rpoveduje k'plensko zgodovino radovednež'm, tko, k't joj učas učež prpovedvou nosilc'm srensk'h znan, nasled'n generacij vaščanou. Rošč je mogu bit p'rpraulen s konam pa orožjam spremlat svojga gospoda pa druje potnike, mežnar jpa biu zmerej doma pa mežnaru p'r sv. Štefano.

Pa še nekej skup'nga mata Ricman pa Gradiška Straža. Obe mata svoje jame, kso ble učas povezane z svetimi obredi. Tko so ble u Jam pod Babimo zobam najden keltskodob'n ostank, za Jamo na Straž (imenovano Srepna) so pa tud učas govor'l, d' so nekej najd'l, ampak o tmo ni najt ubenga zapisa. Ja, take jame so ble učas povezane tud s p'rfetvanam - z napovedvanam bodočnost, pa še z več drug'm svet'm obred'm.

Ja, jpa še velik stvari okol K'plenka nejasn'h. Ena takaj župa Zellacher Gereut (Selski Rovt), kjo omena l. 1821 Illyrisches Blatt (št.15, s. 58 Richter, Veldes und die Wochein), kje mogva bit dokej veli-

ka, ampak jo useen ni pet let poznej najt u Franciscejskmo katastro. Mrbit so pa to »Kuplenske Kutsche« na današ'n Seusk planin, kj'h ma urisane Jožefinska vojaška karta.

Pa tud o ta prau funkcij Kovačouca se sam govori, ve pa n'č, sej tga še uben ni raziskou.

Tičja perspektiva

»A veš zakva tičje perspektive ni u slovenskmo kniž'nmo slovarjo?«

»??«

»Toj z'to, kma tko različne pomene. Po navad se mi-s'l to tko, k't d'b gledou od zgorej nauzdol, al pa tko, k't se p'r risano reče »tloris«.

No, za Blejca pa to pomen pogled od negouga tiča kam'rkol. To pa pomen iz višine tiča če n'prej.

P'r Blejkah je pa to tko, k't se to vid, č' se Blejka sklon pa pogleda nazaj med nogam skoz, pa use tist, k'r se vid pod »vukno«, to, kje use ukol obrnen.«

»Ja, če pas to zvedu?«

»T'm u Bohin to praujo, pa na uno stran Save.«

»Ja, to kapiram, sam zakva to ni u slovarjo?«

»To morš pa gune prašat, kso ga nared'l«

ečja rov'n ¹¹ #E#

Ja, učas sej Jam'nko rekvo Zečja Rov'n. pa tud Gou Brd, pa še use sorte.

Jpa p'rpovedvou 'n st'r Bukouc, d' gaj k't votroka pelou Učež gor na Zečji Grasc¹², pa še dva druga votroka, pa j'h posadu n' 'no skavo, za keroj reku, d'j sveta. Poj j'm je pa 'prpovedvou use sorte pa j'h učiu o zgodovin pa kva sej učas use dogajavo pa o star ver, pa koko se morš obnašat u narau, pa tko n'prej. Ja, toj bva ta prava šova za izbrane fante, kso ble nameneni, d' prenašajo n'prej nihou izročiu¹³.

¹¹ *Vir: Jože Gašperšič, O jelovškem rudarstvu; Loški razgledi, 1960.*

¹² *[Vir Joža Čop iz Broda] Tko sta bva u ta star'h pogansk'h cajt'h oba dva kraja sveta, Zečja Rov'n pa Zečji grasc, na obeh sej kuriu svete vogne. Še b'l jpa zanimiu to, da ma Zečji grasc podobno lego k't Kovačouc na K'plenk, na sred pobočja. Od tega čaščena zajca so pa dons ostal velikonoč'n pirh. Zajc je biu povezan s spomvadjo, razmnožvanam, boginjo Živo pa šez velik drug'm stvarem.*

Na Jevouc majo pa tud Mošnan svojo »Zečjo pvano«. Tko zgleda, daj imo usak predel svojo svete zadeušne povezane z »zec'm«.

¹³ *Tak izbor je že zelo star, verjetno nekaj desetisočletij. Tako se je na tak način predajalo pomembna izročila tudi v Oceaniji. Tudi tam se je predajalo naprej na tiste člane skupnosti, ki so ga bili sposobni*

Te so mog'l bit primer'n za to. Toj biu tist izročiu, kgaj mogva imet o seb vas pa tist krej u kermo jba ta vas, toj biu srensk izročiu.

Hiš'n izročiu je mogu fot'r predat n'prej svojmo nasled'nko t'krat, kje biu na smrt'n post'l. Ta izročiu je mogu bit taj'n, 'nčer zapisan. Tist, kje ta izročiu mu, jmu sam pripomočke, d' se gaj zapomnu. No in po tist'h pripomočk'h pa s tem pripomočk'm uret, gaj fot'r izročiu tud svojmo nasledniko. To so ble posamezne zareze u kš'nmo tram ukol peči, al pa ž'ble zabit u ta tram, al pa kej tačga.¹⁴

Srensk (vašk) izročiu jpa predajou n'prej učež, kje mogu ta izročiu predat n'prej izbran'm otroč'm pa določ't svojga naslednika, kbo poj za nim to devou n'prej. No, tkoj biu učež tist, k'r je dons učit'l.

U en'h kraj'h u Bohin sej to ohraniu use do današ'n'h cajtou, tko, d' so ta star še ved'l za use to.

Bvoj pa še nekej drujga. Č'j biu družinsk izročiu pa srensk izročiu nekej, k'r je bvo sveto pa tajno, k'r se ni smevo zapisat, dab uhka pršvo u roke druj'h 'ldi, so mel Bukouc tud svoje bukuce pa cahne (črke, številke, znamenja) s ker'm so označval tist, k'r je bvo

---

uveljaviti in prenesti na naslednje generacije in ne na svoje sorodnike, ki bi ga utegnili zapraviti.

¹⁴ *Velik b'l poznan je rovaš, kam'r sej na enak način zapisvau, pa č'tud učas sam dougove u oštarij.*

jau'n, toj pa nihova lastnina (orodja, hiše, izdelk, ...). Te znake so uporabljali p'r deu (cimprman', kamnarje, kovač'), za označevanje sestave, svoje izdelke, pa tko naprej, pa tud za računati.

No, pa se vrnimo n'zaj na Jam'nk. Nekeje od tga smo obraunaval že drgot, mau bomo pa tle.

Tistmo pomol, ksega v'n iz pobočja Jevouce pa ker je dons na konc cerku sv. Primoža¹⁵, pa kje dons sam še snožet, sej učas rekvo Zečja rov'n¹⁶, po tmo pa tud usmo predeu ukol nega. Na konc tga pomola jbiu svet krej, kjer sej u star'h pogans'h cajt'h kurivo svete vogne – kresove, kso mel use sorte pomene, okrog teh pa tud use sorte običaje. N' usak n'čin je bvo pa use to povezan s ta staro vero pa povezan z onostranstvam pa sosed'm.

No, tko k't d'rgot u star'h cajt'h, je bvo tud tle več naselij u različn'h dobah. Ta nejstarej je biu gor nad današnmo Jam'nkam, na rof Jevouce, od kod'r

¹⁵ Ja, Na K'plenk majo Primašča, na Jam'nk pa Primoža, k'r pomeni Primusa – ta p'ruha.

¹⁶ Dons pišejo »raven«, paj to narobej. Č' pogledamo to u narau, vidmo, d' usa ta mesta niso rauna, ampak d' so bva učas to mejhne niuce na strm'h pobočj'h, kse j'h je prekopravau z rov'nco, ta spodno vrsto prsti sej pa poj s košam znosiu na vrh. Tkoj ustava niuca stoletja na istmo mest. Tko najdemo tako »Rov'n« tud na K'plenk (U rou-nah), spod pod Kovačoucam.

sej vidvo dol po dolin pa na poti, kso pelale tle čez če prot Primorsk, na drugo stran pa prot Korošk.

Dokler so hodil s'm sam polet iskat rudo, jbvvo to dovel. Poj, kso se pa za stal'n naselil, so mog'l pa nek met žene pa votroče, kso č'z poletje doma obdelval zemlo (kopal), pa nabiral gozdne sadeže. Doma so mel tud žvino: krave, koze, ovce, prašiče, kure. Za tej bvo treba izsekat gozd pa nardit route (rote, roune, kopana) pa vaze, nive pa hiše.

Zemlo so pa obdelval s kopanam. Mel so mejhne parcelce, kse j'h je dau u enmo dneu skopat. Kopat so začel nad spodno potjo, kopal use do zgorne, na konc pa u koš'h znosil spodno vrsto na vrh niuce. Tač'm niucam sej učas rekvo tud rovne, za nim so pa ostava ledinska imena Njivice, Kopane, Ravne.

Tko se že t'krat ločjo tist, kso skrbel b'l za p'rdeuke pa tist, kso nabiral pa lovil. Te se pa 'nkol med sabo niso preveč dob'r razumel, z'to sos bajte postav'l mau oddal'n ed'n od drujga.

Tko sta ratova tud na današ'nmo Jamn'ko dva seliša, na usak stran tistga svetga pomola po ed'n, na sever'n stran nasele Golo Brdo, na juž'n stran pa Zečja Rovn.

Zečja Rovn je obdelvava v's predel na obeh straneh pomola, svet mest na konc pomola jbiu pa za oba naselja sk'p.

T'm, kje dons cerku, jbiu svet krej (kse moj uhka tud rekvo Zeči grasc, tko k't tistmo na Rud'nc u Bohin). T'm jbva učas gorička s svetmo drevesam pa kresišam, ker so kuril u ta več'h praz'nč'h kresove, pa svetmo kamnam – žrtvenikam, ker so darval bogov'm t'm zgorej na Mleč'n cest. To sej dogajou na use pomembne praz'nče u let: t'krat kso se začel štirje let'n cajt', t'ktat, kso se zahvalval za žetu na svoj'h pol'h (poljedelsk'h pa rudarsk'h), ...

Ja, skoz to področje jže u bronast dob vodiva 'na pot iz Koroške na Primorsko, poj je biu tle 'n vaz – pot ob nej pa hiše pa niuce.

Kdaj se pojau ime Zečja rov'n (Zajčja raven – sam ravnine na Jam'nko ni ubene), nismo mog'l ugotovit, bvo b' nej pa to m'nda u voškmo urbarjo l. 1291. Sam Zečja rov'n sk'p s potjo tle skoz, je že t'krat velik starejša.

Pot č'z Jam'nke pa omena u 17. stol. Locatelli (La strada del Jamnik), knej b' bva tle že zmerej pa kb' nej vodiva k sv. Lucij (Ponte di S. Mauro) [A7/5].

Od kod ime Jam'nk smo že napisal, od kod pa Golo Brdo bomo pa zdej.

Če pogledamo po star'h zapis'h, vidmo:

Za cajta cesarja Jožefa II (JVK): Per Sosedo

Za cajta cesarja Frančiška 1826: Gollombert, Kolombert, Kolovberd

Za cajta cesarja Franca Jožefa 1876: Golo Brdo

Za cajta krala Karadžordževića: Kolombart

Za cajta Titota pa: Kolombart

No, vidte, tko sej čist razumliva kranska beseda spre-meniva u nekej, k'r je povezan s ta beumo vaškmo vinam, k ga uhka še dons kupte na Vašč'm. Tkoj uhka gou brd sam neč okol vasi, učas jbiu zad nad vasjo gor 'n gou kuc'l, sam trau'nče, tga pa dons ni 'nčer več, sej sej okol vasi že use zarasvo.

Use toj zvo podob'n k't na K'plenk. T'm sta tud dva deva vasi p'rcej oddalena ed'n od drujga, umes pa pomol s cerkujo. Sam d' na K'plenk ni cerku na konc pomola, kse mo reče »Kopane«, ampak je zrav'n tga pomola. P'r obeh je nekej u zvez s kopanam al pa ritjam, en so to deval s kopcam, ta druj pa z rov'ncam.

Učas so na Jam'nk kopal rudo k'r po traunk'h. Tko so še pred dobr'm stoletjam najdl podruš'ncu t'krat, kso kopal cok'l za Urbančou hleu. Tej bvo tok, d' so jo prodal u Kropo za 80 goldinarjou (Gašperšič J.).

Tud na K'plenk majo Babji zob pod 'no skavo, kj' en praujo Baba, na Jam'nk ga majo pa pod Bevo Pečjo.

Usa ta imena segajo del'č n'zaj če u poganske cajte, kso še častil boginjo zemlje – Babo, kje meva svojo Peč (vukno). To so častil tist, kso kopal po zem'l, najprej poljedelc, poznej pa knap.

Oboj'n so poj ustanov'l svoj »Seu«, kjer so mel poj svojo postojanko živinorejč, poznej pa »Seuce«, kjer so mel svojo postojanko poljedelc. K'plenčan majo svoje Seuce u Želečah na Bled, Jam'čan pa svoje u Seušk dolin, čer je bva že od nekdej tud njihova fara.

Kuplensk Seu je dons na druj stran Save (Bohinke), ozemlje pa sega vse do Ratitovca. Jam'nšk b' biu pa uhka al u Bes'nšk al pa u Seušk dolin, ampak tle ni 'nčer k's'nga veličga ozemla s pvaninam. Omena se pa na Jam'nk'h nekej drujga, gor na vrh, že nad Dražgošam, nad Pečmi): »Na Cok, v sielli, jama sv. Barbare...«¹⁷

Ja, č'b ustau use tko, k't je bvo u ta star'h cajt'h! Aj bva usa Jevouca res u ta star'h cajt'h poselena, pa koko na gosto, se tud n' ve. Kva so p'rnes'l kelts cajt', kva rimsk, pa tist cajt še poznej?

¹⁷ [B22,s,260]. Po tem lahko sklepamo, da je bilo Selo kar na Jelovici, na rudarskem in pašnem področju.

Dražgoše

Ja, tud Dražgoše sodjo u ta okoliš. Tud ta ime je še mv'd. Prej so tmo rek'l »Rasgora« - k'r pomen »z gore dol«, pa še use sorte drgač.

U urbarjo 1291 j'm rečejo Drasigos al pa Drasigosh, u Franciscejskmo katastro so pa napisal za Dražgoški vrh Radgosch Thurn.

Ime Dražgoše izhaja lahko tudi iz osnove grad (thurn), gradišče, saj obstoja tod ledinsko ime Gradišče. To se nahaja na sredi pobočja, kamor kot obrambna struktura ne sodi, saj ne more opravljati svoje funkcije.

Nekoliko oddaljen proti zahodu na robu Dražgoške gore pa je ledinsko ime Radgosch Thurn, sedaj Grozel (nekoč verjetno Grad Kozel). Tod je vodila nekoč pot skozi Vratni rob (rob v katerem so vrata = prehod) na Jelovico v smeri Lipniške planine. Tako piše v Franciscejskem katastru zadaj za cerkvijo sv. Lucije ledinsko ime Koschirad in Kozio-grad, kar bi pomenilo Kozlov grad.

Mitološka situacija je podobna kot pod Dobrčo, kjer nastopajo ista oz. podobna imena.

Ljudsko izročilo govori o Sv. Luciji, njenem studentu pri nekem stogu, ki je bil dober za vid. Tod mimo bi morala voditi tudi stara pot.

Prvotno mesto svete Lucije je bilo torej drugod, ne tam, kot je bila v 15. stol. postavljena cerkev. Očitno je tudi, da so omenjena ledinska imena premaknjena in spremenjena.

Sv. Lucija nastopa vedno skupaj s sv. Vidom (rimsko boginja Thiana (Diana) in bog Vidas (Vidus)).

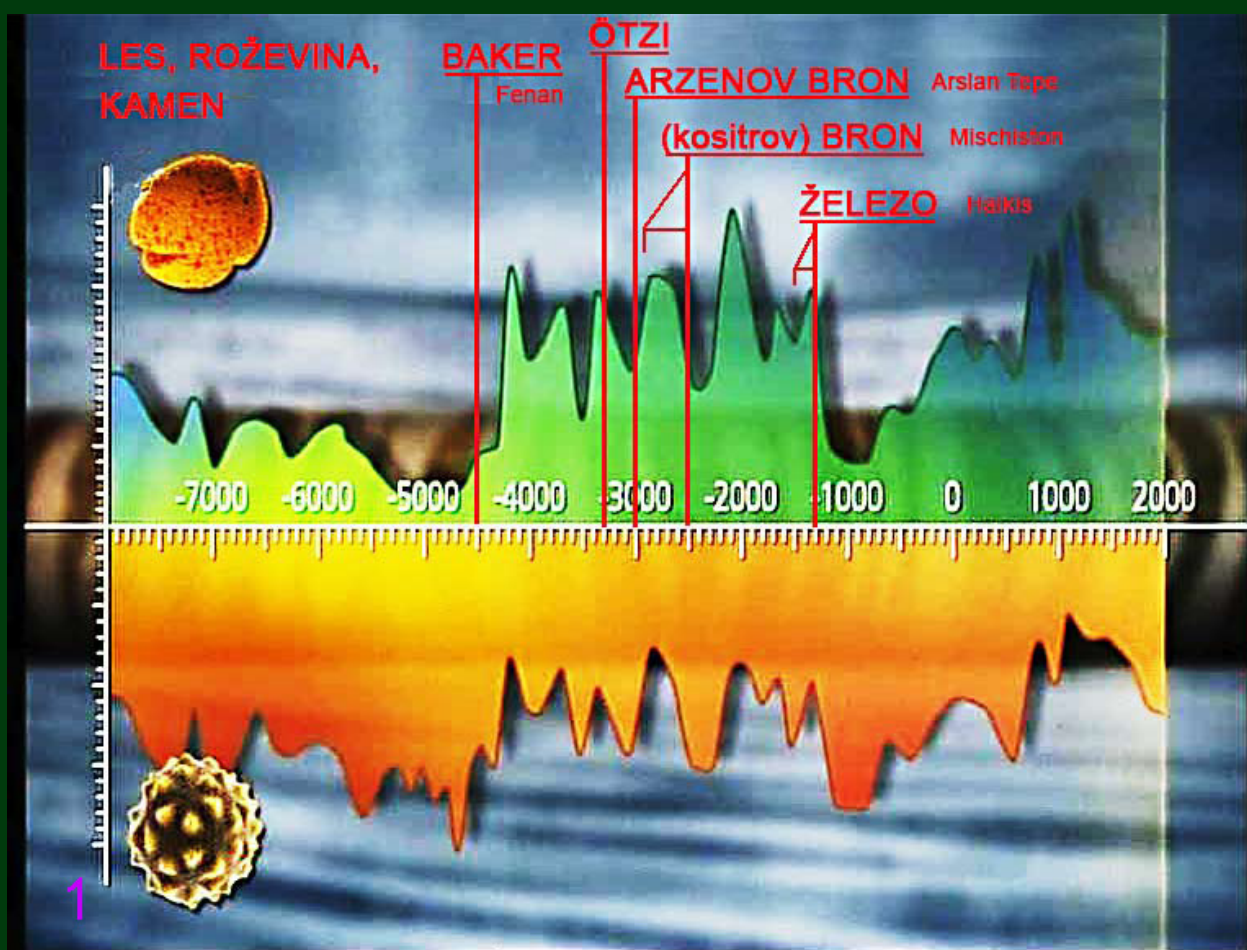
Danes v okolici Dražgoš ni nikakršnega sakralnega objekta ali ledinskega imena vezanega na sv. Vida.

Kako pa je s svetim studencem? Ali hodijo danes ljudje še vedno tja?

Romanja so potem, ko nastane božja pot k Mariji na Brezjah zelo popustila. Pač pa so ljudje iz Podblice in menda celo iz Bohinja romali tod mimo na Brezje. Spremenil se je torej tudi čas romanja (prej decembra, pozneje poleti). Kakšne povezave ima celotna Jelovica s klimatskimi spremembami?

Kakšna je klima v zadnjih 4000 letih? Kakšne povezave ima celotna Jelovica s klimatskimi spremembami?

V kolikor pridobljeni podatki držijo, potem je bilo obdobje od -13. do -7. stol. izredno mrzlo in neprijetno za naseljevanje visokih predelov. Tudi naslednja 4 stoletja je še zelo mrzlo, pozneje pa temperatura narašča do okoli 1. 0, nato pa zopet upada.

Najprimernejši čas je torej od latena naprej in predvsem v antiki. Potem doseže ponoven vrh v 8. stol, se nato zelo ohladi za eno stoletje, nato pa zopet doseže svoj vrh v 11. stol., kar traja do začetka 14. stol.

Vidimo, da se cikli naseljevanja Jelovice ne ujema-jo z ugodnimi pogoji, temveč obratno, z neugodni-mi. Ali to pomeni, da se je rudarilo in pridobivalo kovine takrat, ko so bili za kmetovanje pogoji otež-kočeni in da je železarstvo nadomeščalo zmanjšani dohodek v drugih dejavnostih?

Vzhod'n deu visoke planote Jevouce je 'nkrat biu ceu od tistga, iz česar so se na konc razvile Mošne z us'm tist'm, k'r je spadavo zrav'n. Saj tko se da zaklučt na osnou sporou med posamezn'm k.o. pa nihov'm mejam.

Pvanine so u last Mošnanou, kso mel svoj Seu nad današn'm tunelam, sk'p z najstarejšo cerkujo na tem področju, pa nihov'h naslednikou. A so poj Jam'nče, neč u dal'n preteklost 'n deu Moš'nskga pa tistga gradiša na Vodica? Zakva so j'h pa poj p'rpopal če u Seuško dolino? A so mrbit bli učas b'l povezan s Češ'ncu pa Routam, uzgod'n od Lip'nce, s Šmartinsko faro, pa j'h je poj fevdaliz'm odrezou od Moš'n?

A so bli že od nekdej vezan na seuško stran, od k'r je ostava današna cerkvena pripadnost Selcam?

A so Dražgoše velik mvajše, ker nimajo tak'h ledinsk'h imen (al pa ne vemo zane). Na Dražgošk gor, predus'm pa na kuc'ln'h izpred Jevouce (Kališa), je mogoče najt ostanke železodob'nga delvana. Tko se na področj' sam'h Dražgošk'h naselbin tud ne omena k'sn'h najdenin direkt'n povezan'h z železodobn'm železarenam.

Na Jam'nšk stran je pouh'n ostankou še izpred rimske dobe, a so te u direk'tn povezau z Jam'nško goro? Umes je Podbliška gora, kjo obravnavamo sk'p z Jamn'ško, aj to prou? Nastava je iz Jam'nške, pa se poznej od ne oddvojiva.

Narauna meja gre po razvod'nc od Homa pa po greben č'z Mohor na Sv. Jošta, kjer teče tud razvod'nca med Soro in Bes'nco.

Dražgoše so na druj stran razvod'nce, majo pa skupno mejo z Mošnam pa Sevam.

U jožefinsk vojašk kart je opisana Jamenska pvanina k't soseda od Mošenske, obe deli greben imenovan Vratni rob, kjer prihaja na Lipniško planino gor pot od dražgoške cerkve sv. Lucije.

Poskusmo, kva nam pa uhka pomaga rudarsk pa železarsk delvane.

L. 1348 je bva po veličmo deu Europe velika »Benška kuga«, ksej druj let še razširva. Ta let je pa biu še 'n vel'k potres. Tkoj po Vašč'm pa po Alpah pa po Sred'n Europ pomrvo ukol 1/3 prebivalstva, nek še p'rcej več. Zrav'n tga pa še kobilce pa začet'k »mave ledene dobe«.

Glih t'krat pa se pojau na Vašč'm – današn'h Želez'nk'h, pet vašk'h kovačou. Te so dobil svoje zaščit'nke u freisinšk'h škof'h, naselil so se pa na Voškmo ozemlo spod u dolin Seuške Sore, spod pod Rudn'm, ker je biu že u rimsk'h cajt'h al pa še prej razvit železarstu.

Na planot na vrh Jevouce b' nej pa v obdobj' 1349-63 p'ršle sašk rudarj' iz Frankouske pa Turingije, u istmo cajt, k't pa kmetje iz teh dežel u Belo Krajino pa Gorski Kotar pa, na Kočevsko. Ta je potekou u več valov'h že od tridesetih let 14. stol.. To kolonizacija so t'krat izvajal Ortenburžan pa dal tem kolonist'm ugodne naselitvene pogoje in svoboščine.

Daj biu v's zgor'n konc J'vouce u rokah Lip'nčanou pričajo še podedvane rudarsk'h pravic u Krop, pa še u 19. stol. sporna meja med k.o. Lancovo, Podblica, Dražgoše pa Seu.

T'krat, kso cesarj' podelval knez'm zemliša, so postav'l meje tko, d'j bva meja z doline gor, tko, k't sej vidvo od t'm, toj od spodej nauzgor. Tko potekajo meje u blejskmo pa tud loškmo gospostv'. No in tkoj t'krat mogva potekat tud meja nad Dražgošam, use k'r sej vidvo iz doline jbvno lošk, k'r je bvo pa zad za tem robam pa lip'nšk (poznej lancoušk k.o.).

Na zahod meji Jevouca na Boh'n. Tlej pa švo predus'm za tist deu uzgod'n od Ajdouskga Gradca, Ta sej nekdej vezou na Jevouco. Železarsk sej nejprej razviu s pečjo sv. Heme u Mošenac u Sotesk (uhkaj bvo pa to tud tko k't na Brd, kso se nejprej ukvarjal z gozd'nmo železarstvam, pa šele poj nared'l peč sv. Heme u Vošah). Ta je meva svoj rudarsk zaledje predus'm na Jevouc, t'm so ble pa sosedje s Selan'm. mogvaj bit pa ta povezava med Dražgošan'm pa Nomenc'm b'l močna, sej še dons rečejo Nomenc Dražgošan'm »Radgošč«. Pr'dus'm j'h pa povezuje

rudarstu, pa to ne šele u 14. stol. temveč že velik prej, usaj od 12. stol n'prej, knastane peč Sv. Heme u Mošenac.'

Vendar, kdaj nastane naselje Nomenj, je še nejasno. Manjka nam celotno obdobje med 5. in 11. stol. Tako je znake na bitniškem pokopališču Schmidt označil kot »rune«. Pregled vseh pisav, ki pridejo v upoštevanje pa je pokazal, da sta oba znaka s piškov'h grobov uporabljeni v »Vikinških runah«, ki so jih uporabljali tudi na baltsk'm Pomorjanskem. Kakšna je torej povezava med temi znaki in naselitvijo, oz. poznejšim doseljevanjem »Nemcev«. Uporabljajo slovensko peč Sv. Heme, istočasno pa »Vikinške rune«!¹⁸

¹⁸ *Aj mrbit treba iskat rešitve na baltskem Pomorjansk'm, častenjo Svetovita na Rajan (Rügen). Ja, č' smo še b'l freh pa se prašajmo, kašne so povezave med Rajan'm na Rügen pa tist'm pod Triglavam? Ja, pa zakva kažejo DNK analize, da smo nejb'l sorod'n z Šved'm pa Čeh'm pa ne z naš'm južn'm brat'm. Ja, prašamo se uhka tud zakva ma tolk naš'h pojmu k'r dva poimenovana, starga pa nouga (k zmerej diši po naš'h južn'h brat'h).*

Ja, še m'rs k's'n druj čvouk seu mogu mau b'l vot't tga primera, se van globok potopit, č' čmo d'u iz usga tga kej ratovo. Predus'm br'z temelit'h interdisciplinarn'h raziskav ne bomo p'ršli del'č.

Istočasno pa se odvija tudi Dražgoški primer, pa njihov Radgosch, »Radgošk turn«.

J'vouca jpa na juž'n stran odsekana pa pada prek sten nauzdou n' sonč'n pobočje, ker so se razvile Dražgoše. Mau b'l sever'n not od tega roba pa poteka razvod'nca med Soro, Lip'nco pa Bes'nco. Zgor-na ravan je tko ločena od naselitvenga področja spodej in so jo učas uporablat za nabirane rude pa pašo žvine.

Ja, take so ble meje gospoščin u začetk. Kso pa 'n-krat začel ta prostar uporablat gospodje za svoj žep, pa van tišat 'ldi, d'b od nih kej imel, so se pa začel kreg, čgau je kej. Tko so Vočan men'l, d'j nihou use do razvod'nce, Lip'nčan pa Selan, kso ble pa t'm naselen velik prej pa, d'j nihou use do t'm od koder se vid dol na Vošk. Tko b' nej bva Dražgoška gora tist, k'r se vid iz Dražgoš gor, tist za robam, k'r se pa ne vid, b nej bvo pa od Mošnanou pa Selanou.

Dokler so ble na Jevouc sam ta star 'ldje, kso se ukvarjal s pašo, rudarstvam, pa železarstvam, use to ni bvo pomemb'n. Čpel so gor na vrh gore, mel svoja gradišča na tist'h točkah, kso ble pomembne za varvane njihove posest, se t'm zadržval prek pletij, pozim pa pust'l u gradiš'h posadke, kso varvale njihou premožene, d'bs ga neb kdo p'rsvoju.

No gradiša so bla pa tud u dolin, pa na pobočj'h.

Poj pa pridejo Rimlan, pa se naseljo po dolin, pa začnejo izkoriščat tisto rudo, kje dol po dolinah, bliz tist'h naselij u dolin, kso se tud ukvarjova z železarstvam.

Rimlan t'm zgorej niso mel kej iskat, gun zgorej so pa rabil hrano pa hondlane, d' so za svoj želez pa žvino, kso jo p'rdelval, uhka zabarantal za hrano. Rimlan'm ni bvo treba drujga, k't sam postaut mesta, ker sej poj barantavo. Ksej pa to dogajou že tud prej, pred'n so von p'ršle s'm, so mog'l pa take barantar'nce (Batrance) al unič't, al pa sj'h prisvojit. Tko so na enostav'n način p'ršle do železa, do kej drujga j'm pa tko alt tko ni bvo.

Ja, kva paj spod u dolin, če pa je to, pa koko sej tmo rekvo, pa kvaj od tga ustau?

U našmo slučaj so spodej 4 doline: Sauska, Lip'nška, Bes'nška pa Seuška.

Do kam so Rimlan uhka p'ršle, do kam so pa Gorjanc tud mog'l prit. T'm je poj treba iskat te barantar'nce. Rimlan s' sigur'n niso želel teh barbarou u nihov'h seliš'h.

Ja, če pa so ble poj tače točke, ker sej ta svet posu odvijou, ker je mogu mirvat orožje. Čej biu to svet mest, je mogu bit svet za obe strani, al pa usaj za eno, t.j. domačine – gorjance. Taka sveta mesta so pa predstaulala ponavad svetiša, pa kak'ršna kol so že bla. In kot taka so morala bit poznej prevedena v

krščanska, toj pa cerkve, kapele, znamna, kam'r sej poj »romavo«

Take »romarske« točke sta dve že na pobočjih Jevouce: Sv. Lucija u Dražgošah pa Sv. Štefan na K'plenk. O roman h Sv. Primož' na Jam'nk pa ni n'č znanga. Ta zadna tača točka jbva pa sv. Lenart na Pečeh (Bodeščah). Seveda pa n' smemo pozab't blejskga Otoka. K us'm tem točkam so romal predus'm domač prebivauc, usi so potval po nekdanj'h poteh iz doline č'z J'vouco al pa ob nenmo robo prot Primorsk. P'r us'h majo sej'm (usaj so ga uča-s'h mel, m'rsče so j'h mel še večkrat na let).

Spod u dolin so pa sv. Peter u Seucah – sv. Andrej u Mošnjah, sv. Lenart na Peč, pa sv. Martin na Bledo pod Pečjo, pa Marija na Otok. (Ali res? Kaj pa v bizantinskih časih?)

Ko se začne v 5. stol. obdobje preseljevanja ljudstev in se »Rimljani« umaknejo (po odloku Odoakra l. 488), ostanejo domači prebivalci prepuščeni na milost in nemilost novodošlim. Vsa specializirana gospodarska dejavnost se mora boriti, da lahko preživi. Nivo gospodarstva se spusti na »naredi in pre-skrbi si sam«, torej samooskrbo. Najprej, kar je bilo potrebno zagotoviti, je bila hrana, saj menjava močno upade, saj postanejo poti nesigurne, sčasoma pa tudi propadejo in izginejo. In ne samo to, tudi število prebivalstva se v celoti zelo zmanjša, deloma zaradi naravnih katastrof (vesoljna poplava, skitska kuga,...), deloma zaradi neprestanega vojnega stan-

ja. Železarstvo se odvija samo za lastne potrebe, poljedelstvo in živinoreja isto, romanja in barantanje zaradi nevarnosti močno upadejo.

Tako stanje zmanjša dejavnosti v gorah, po drugi strani pa umik prebivalstva iz lahko dostopnih krajev v težko dostopne. Skratka gorjanci imajo spet prednost in to vse do časov, ko se razmere umirijo in nevarnosti pominejo.

Ti zadnji časi pa so povezani s vero in bizantinsko politično nadoblastjo v naših krajih in pozneje s prihodom Frankov (Karla Velikega), ki prinesejo novo politično ureditev in trdno centralno oblast, s tem pa vračanje v podobne razmere, kot so bile za časa »Rimljanov«.

Toda samo podobne in še daleč ne enake. Prejšnje »bizantinske« razmere so bile še močno navezane na predhodno lokalno življenje in omogočale lokalno samoupravo. Ta se ni brigala za povezavo (poti in ceste), tako kot se je prejšnja »Rimska«, ki je temeljila ravno na dobrih povezavah proti centru.

Če se je »frankovska« uprava zanimala predvsem za politično (in z njo versko) centralizacijo, se ni zanimala za ceste, ki bi povezovala celotni imperij z njegovim središčem, saj tega ni bilo. Središče je bilo pač tam, kjer je bil trenutno cesar, ta pa vedno na konju in vedno kod drugod.

U usmo tmo cajt sej pa žiulene pa gospodarstu skoz prilagajou trenutn'm potrebam pa zahtevam. Tko se vid, d' so ble vašk kovač, nemšk pa rudarje. Od n'h je ustau gor na dons dražgošk Jevouc ceu k'p nemšk'h imen (Bodlajka, Rajh, Radgosch Thurn (na nekdanji - sporni meji med loškim in lipniškim gospostvom, sedanji Grosel) ....)

Od Vahov so pa ostale nekdanje Vahouče (Železniki) pa tud današnje Lajše.

U tmo cajt se pa obrne spet use na gvavo: Tist, k'r je bvo učas od Jam'nčanou (od zečj'h rauharjou – tko bj'm uhka rek'l, kpa n' v'mo koko so se prej imenval).

Radovljiške planine?

Omenjali smo »radouliške pvanine« Ravne nad Boh. Bistrico in Kuplenik, povezan predvsem s starimi potmi. Kaj pa naj bi pomenilo »Radovljiški« pa je dokaj nejasno, neopredeljeno niti časovno, niti v drugih povezavah.

Iz arheoloških izkopavanj vemo, da se bila Radovljiška gradišča (Kofčarjeva plana) poznana že iz obdobja med kameno in bronasto dobo.

Tudi za samo ime Radolca se ve, da to pomeni mavrico, lok. Ali je mogoče to lahko slučajno tisti pontifiksovski most, ali je povezano s kakim mostom prek Save, ali s povezovanjem dveh ozemelj, povezovanjem dveh ljudstev, dveh ver, ali....

Kaj pa radolška »gradišča«? (Kofčarjeva plana, današnje pokopališče, današnje župnišče.)

Kaj pomeni vse to v posameznih dobah od kamene do danes?

Kakšno je povezovanje teh gradišč, med Karavanami in Jelovico, ali še veliko dlje - od Baltika do Jadrana?

Kje pa je center gospodarjenja na Jelovici?

Izgleda, da v različnih dobah na različnih mestih, vezan na vrsto dejavnosti in njih medsebojno povezanost (integriteto).

Da je Jelovica obiskovana že v kameni dobi, nam govorijo ostanki (xxxxxxx, kje, kaj, kdaj). Isto velja za bronasto dobo (xxxxxxx, kje, kaj, kdaj¹⁹).

Bronasta doba se iz Azije prenese tudi v naše kraje, očitno po kopenski in tudi po morski poti.

Prenese se ne samo bron kot kovina ali bronasti izdelki, temveč tudi pridobivanje, t.j. rudarjenje, oglarjenje, topljenje in kovanje. Vse tri dejavnosti so se razvile že v tej dobi v poklice, specializacije, ki so jih ljudje izvajali samostojno in svoje izdelke zamenjavali za druge potrebščine. Vse to se nato vleče skozi celotno rimsko obdobje. Tako strukturo ustvari in vzdržuje kovinarstvo, ne more ga pa poljedelstvo ali živinoreja.

Kovinarstvo pa rabi za svojer delovanje tudi živinoreno in poljedelstvo (hrana, transport).

¹⁹ Na taka vprašanja bi morala odgovarjati ustrezna baza podatkov. Začeli naj bi jo snovati vsaj v l. 1988, pa je še kljub večim poskusom še do danes ni. Ta naj bi omogočala intergitetu med posameznimi strokami, te pa za to niso bile zainteresirane.

Ko velike potrebe po kovinah pominejo, se celotna struktura zniža, poenostavi. Potrebe po železu se pri krajevnem prebivalstvu ne zmanjšajo, poraba na kmeta se ne zmanjša, zmanjša se število kmetij, odpadejo predvsem velike potrebe, ki jih je prej zahteval fiskus.

To ima za posledice, da ostane pridobivanje železa na gorah nepotrebno, saj ga je bilo mogoče za lastne potreber dobiti dovolj v bližini samih kmetij, te so se pa nahajale tam, kjer je bila zemlje dovolj donosna, torej v dolinah, oz. v nartih dolin in gora.

Če so bila gradišča na gorah še v rimski dobi smiselna, postanejo v začetku srednjega veka nesmiselna. Gradišča od tedaj naprej več ne nastajajo, nastajajo pa druga utrjena mesta (vendar ne na gorah).

Kje pa so potem gradišča na Jelovici?

Poleg tistega na Vodicach, ki se je ohranil do danes, morata biti še vsaj dve: eno na ozemlju k.o. Selo in eno na ozemlju k.o. Dražgoše, zelo verjetno pa tudi eno na Jamniškem področju.

Če opazujemo, kako se je razvijalo ozemlje na Jelovici v zadnjem tisočletju, lahko ugotovimo, da nastopajo v začetku tega obdobja 3 gospostva, ki jim to ozemlje pripada: blejsko, lipniško in škofjeloško.

Okoli 1. 1000 ne hodi nobeden na Jelovico po rudo, temveč tja past živino. Rude in lesa za pridobivanje železa je za takratne potrebe dovolj v bližini dolin, samo paša živine se nahaja še tam, kjer se je v antiiki, oz. vse do konca bizantinske dobe. Paša je torej edina dejavnost, ki se v tem obdobju ni spremenila. Isto pa lahko trdimo torej tudi za nabiralništvo in lov kot predhodni stopnji razvoja. Ozemeljske aktivnosti pa so povezane predvsem s številom prebivalstva in njegovimi potrebami.

V obdobju od 8. do 14. stol. nastopijo ugodnejši klimatski pogoji, povprečne temperature se dvignejo in omogočajo (TV oddaja xxxx sept2010) višjo donosnost. Kmetje torej niso prisiljeni iskati dodatnih virov preživetja, zato se tudi železarstvo ne more razvijati v njihovih rokah. Na razvoju železarstva so zainteresirani predvsem zemljiški gospodje, saj potrebujejo železo za kolonizacijo svojih ozemelj.

Toplivi kovin

Topljenje kovin in njih preoblikovanje v uporabne predmete je prineslo drugo resno spremembo v razvoju človeštva.

Če se v dobi lovstva in nabiralništva, ki traja skozi celotno ledeno dobo, medčloveški odnosi bistveno ne spremenijo, vsak izdeluje predmete, ki jih rabi sam zase, specializacija se mogoče izvaja samo v okviru posameznih članov družine, se po prehodu v poljedelstvo deloma spremenijo.

V dobi lovstva rabi neka naselbina zelo veliko ozemlje na katerem lovi. Razteza se neke dni hoda daleč, zimska lovišča so še bolj oddaljena od poletnih, kontakti s sosednjimi naselbinami so redki. Gostota naselitve je zelo majhna, ena oseba na več kot 10 km². Za preživetje je potreben zelo velik teritorij. Taka stopnja razvoja torej ne omogoča velikih naselbin, saj bi se s tem razdalja do hrane preveč povečala. Zato se selijo za hrano tja kjer je trenutno na razpolago. Torej je velikost naselja odvisna od stopnje razvoja in v omenjeni dobi omogoča tak zaokrožen teritorij preživetje 20 do 30 ljudem, od otrok do starcev.

Po drugi strani pa se po ledeni dobi temperature začnejo dvigovati in rastlinstvo se temeljito spremeni, z njim pa tudi živalstvo, ki se z njim preživ-

lja. Prejšnje velike živali (mamuti, sabljasti tigri, ...) začnejo izginjati, pojavljajo se manjše živali, med katerimi so največje losi in turi. Tako se začne spreminjati tudi lov, saj se v prehrani pojavljajo pretežno še manjše živali (srne, jeleni, ...) predvsem pa se začnejo pojavljati vodne živali (školjke ribe, ...), ki jih je mogoče nabirati ali loviti na obalah rek in morij.

Po drugi strani pa začnjenja sedaj dobivati nabiralništvo večji pomen kot pa prej, saj se ratlinstvo kmalu razbohoti.

Vse to velja za ljudi, ki ostanejo v istem okolju, tam kjer so živeli prej v ledeni dobi.

Pojavi pa se tudi preseljevanje ljudi ob rekah navzgor, a ne samo to, tudi prekmorsko preseljevanje. Že pred 40 000 leti je naseljena, Oceanija, Avstralija, pred 18 000²⁰ leti Severna Amerika, itd.

Tako se v Srednjo Evropo začnejo po ledeni dobi preseljevati ljudje iz obal Črnega morja po rekah navzgor, predvsem po Donavi. Ker je imelo Črno morje bolj blago klimo, se je umaknilo tudi zadnji poledenitvi pred 12 000 leti. V tej dobi pa se začne tam razvijati civilizacija, ki prinese s seboj splošen razvoj, pojavi se celo pisava (tedaj, ko v

---

²⁰ Wikipedia, Aboriginal peoples in Canada

severni Evropi sega led še do višine današnjega Hamburga (T683-689).

Ti priseljenci iz jugovzhoda prinesejo s seboj pozneje tudi poljedelstvo, razvito na Bližnjem vzhodu. Poljedelstvo pa omogoča veliko gostejšo naseljenost, saj se ljudje preživljajo pretežno z rastlinsko hrano, ki jo sami pridelajo.

Pridelava hrane pa je omejena z pridelovalnimi metodami, ki jih poznajo. Komaj iznajdeno poljedelstvo je uporabljalo semena in take rastlinske vrste, ki jih je bilo mogoče dobiti v divjini, torej samorodne, katerih donosnost je dokaj majhna. Ko so se rastline same razmnoževale, jim ni bilo potrebno preživljati še niz priseljencev, saj so morale skrbeti predvsem za to, da so same preživele in se razširjale, ne pa za kakšno dodatno izkoriščanje.

Ko pa so začeli uporabljati rastline v poljedelstvu, je bila pa pomembna donosnost. Tedaj je bilo pomembno to, koliko zrn je zraslo iz vsejanih zrn. Če je bilo to prej 1:2 do 1:3, se je sedaj dvignilo na 1:5. In tako razmerje je veljalo vse do srednjega veka, ponekod celo v novi vek. Dejansko so se s tem začeli resno ukvarjati šele v časih Marije Terezije. Človek je znal dvigniti donosnost z izbiranjem primernih vrst, ki so imele ugoden zbir lastnosti, da bi pa uporabil druge metode in ukrepe pa ne, saj mu je

primanjkovalo znanja. Edino kar je znal uporabljati, je bilo navodnjavanje in to že pred 6000 leti.

Poljedelstvo je torej omogočalo preživeti več ljudem na istem teritoriju, omogočalo pa je tudi to, da so lahko poleg tistih, ki so obdelovali zemljo, preživeli še tisti, ki so z njimi živeli v istem naselju. Naselje se je torej lahko povečalo, njegovo velikost pa je omejevala dazljava do polj, oz. do obdelovalnih površin in donosnost teh.

Opazi se pa še nekaj. Poljedelstvo je zelo redko navezano samo na človeka, saj so povsod potrebne tudi živali, če ne zaradi drugega, že zaradi rezerve hrane za tista obdobja ko primanjkuje rastlinske hrane. Živali so torej rezervna hrana, a tudi delni vir vsakdanje hrane (mleko) in drugih potrebščin (volna). Poleg tega pa lov in nabiranje ne zamreta do danes, čeprav imata danes popolnoma drugačen namen kot nekoč.

Vse do pojava kovin torej visoko razvite družbe niso bile potrebne in tudi ne mogoče. Pojavljajo se družbene razlike, vendar te niso tako razčlenjene in strukturirane, predvsem je pa na družbeni lestvici veliko manj stopnic, saj lahko samo tisti teritoriji, kjer obstaja velika donosnost, kjer lahko en poljedelec lahko preživlja precej več ljudi kot pa svojo lastno družino. To so pa zopet področja ob velikih rekah in njih poplavnem območju.

Ko se pa pojavi kovinarstvo, se pa pojavi niz novih funkcij, ki omogočajo nastanek velikih naselij, ki segajo s svojimi gospodarskimi funkcijami daleč na sosednje teritorije, kjer dobivajo za svoj obstoj potrebne surovine in izdelke. Pojavijo se prepletene funkcije in z njimi tudi prepletena družba, ki začne rasti tudi v višino.

V dobi kovin so potrebne poleg prejšnjih funkcij zagotavljanja hrane tudi funkcije zagotavljanja pridobivanja in predelave kovin.

V tej dobi se pojavijo zaloge hrane, ki jih je mogoče uporabljati tudi po več desetletij ter kovin in kovinskih izdelkov, ki imajo praktično neomejeno dobo hranjenja. In teh so se polastile zgornje družbene plasti.

Tedaj se rodi pojem »zaklad« in z njim povezan pojem »kraljevski zaklad«. Samo tisti, ki je imel možnost zbrati bogastvo v kovinah, je lahko postal tudi »kralj«. Če ni imel zaklada, ni mogel obvladati svojih podložnih (duhovniških, vojaških in trgovskih) struktur in jih tudi ni mogel izkoriščati.

Če se hrane ni moglo pojesti več kot jo je človek lahko potreboval, se je dalo zbrati skupaj velike količine kovin in jih posedovati. Kovine torej omogočajo »bogastvo«.

Tisti, ki je imel »zaklad« je tudi določal enote tega zaklada, določal je velikost in kakovost kovinskih delov in njihovo maso, poleg tega pa tudi sistem zagotavljanja pravilne mase vsakega posameznega dela. Torej je moral postaviti merski in merilni sistem. Takrat se rodijo posamezne mere, z njimi pa tudi posamezna merila.

Lep primer za take razmere se pojavi pri nas v času prihoda tujih fevdalcev.

Te fevdalce lahko povežemo z uvajanjem nove vere, vsaj ponekod, kjer je prej še ni bilo. Če so prej bili staroselci deloma kristjanizirani, novi prišleki niso bili. Če so se staroselci že zdavnaj gospodarsko optimirali in prilagodili celotno svoje življenje danim pogojem, so prinesli novi doseljenci s seboj svoja videnja, svoj način življenja svoje potrebe in deloma tudi svoje možnosti. Skratka od hunskih napadov v 1. polovici 5. stol. naprej se začnejo razmere spreminjati. Če so do tedaj »vodile vse poti v Rim«, torej je bilo vse odvisno od rimske nadvlade (vsaj tam, kamor je Rim segal, to so pa predvsem ravninska področja, tudi v naših krajih), začne od tedaj naprej center izgubljati svoj pomen in moč.

V rimski dobi najdemo na Deželi npr. majhne vasi z majhnimi kmetijami, ki so se optimirale danim pogojem že pred rimsko zasedbo. Osvajalci pa postavijo svoje (redke) gospodarske enote, ki so precej

večje kot pa domačinske. Če živi na domačinski enoti družina (stari starši, starši in otroci), živi na rimski enoti (latifundiji, villi rustici) cela familija z vsemi sužnji vred. Če imajo staroselci gospodarstvo temelječe na 6 temeljih (poljedelstvo, živinoreja, lov, nabiranje, izdelava raznih predmetov in rudarstvo), se ukvarjajo »rimljani« predvsem s poljedelstvom, nekoliko živinorejo, a tudi z vladanjem (upravljanje, vojskovanje, verske dejavnosti, ...).

Tako je domačinska enota ozemeljsko manj zahtevna, manjša, saj je že sama po sebi manjša (okoli 6 ljudi) ima »rimska enota« obseg med 12 do 30 ljudi.

Tako zahteva »domačinska enota« veliko manjši delež obdelovalne zemlje, ki jo lahko obdeluje na njim lasten način, ki zaostaja za rimskim. Tako ima cela vas (5 do 6 kmetij = »domačinskih enot = mansio) toliko zemlje kot jo rabi za svoje specifično gospodarjenje: individualno obdelavo polj in travnikov, lov in nabiranje ter skupno pašništvo in rudarjenje (topljenje rude).

»Rimska enota pa se ukvarja predvsem s poljedelstvom, manj živinorejo ter izdelavo predmetov = rokodelstvom in upravnimi dejavnostmi (zbiranje pridobljenega surovega železa = volkovi, ki se potem predeluje v velikih državnih kovinarskih obratih v Padski nižini).

Tako je že v rimski dobi nekako utemeljena velikost posameznih zvrsti ozemelj neke vasi, z njimi pa tudi način življenja.

Po prenehanju rimske oblasti, v dobi preseljevanja, začne rimska ureditev propadati, saj nima več podpore od oblasti, navezave proti centru in njegovim potrebam prenehajo, obstoječe tovrstne gospodarske enote pa ostanejo brez potrebnih osnov.

Po drugi strani pa so bile ravno nezaščitene »rimske enote« s svojo »bogatostjo« primerne za plenjenje, bodisi od domačih, bodisi od tujih osvajalcev.

Značilno pa je, da se nekatere značilnosti skupaj z rimskim poimenovanjem prenašajo naprej vse tja do 13. stol., ko jih izpodrinejo nemška poimenovanja in značilnosti.

Ko pridejo v 8. stol. tuji fevdalci, prinesejo s seboj neko novo gospodarsko enoto, nekaj med našo domačo kmetijo (prejšnjo »domačo enoto«) in »rimsko enoto«, ki se ji reče kraljeva huba. Ta je dvakrat večja od domače enote kar se tiče obdelovalne zemlje, po kateri se tedaj vsaka enota meri.

In ko začnejo tuji fevdalci kolonizirati naše ozemlje se pojavijo nove vasi, ki imajo več obdelovalne zemlje kot pa stare.

Če so stare »domače enote« preživljale samo svoje družine, so morale po kristjanizaciji preživljati še

druge nadrejene strukture (posvetna in cerkvena gospoda). Ob podedovani produktivnosti so morali torej več delati, obdelovati več zemlje, da so lahko oddajali presežke in sami preživeli. Tako se obdelovalna zemlja neke vasi širi.

Priseljeni kolonisti so imeli sicer več zemlje, vendar slabše kakovosti, saj so najboljšo zemljo imeli tisti, ki so se tukaj prej naselili, torej staroselci. Kolonisti so imeli tudi drugače urejeno celotno gospodarstvo, tako da so lažje dosegali višjo produktivnost, torej tudi lažje odgovarjali na zahteve fevdalcev (cenzualne hube – mansi censuales).

Tuji fevdalci so zahtevali predvsem dajatve v poljedelskih in živinorejskih produktih, zelo redko v železarskih. Ko se zavedo, kaj železarstvo pomeni, je že prepozno za spremembe. Ko v 12. stol. uveljavijo regal, ko pripade celotno (nezasedeno) zemljišče cesarju²¹, kamor pripadajo vsa rudna bogastva skupaj z gozdovi, potrebnimi za izdelavo oglja. Kralj je razdelil večino kraljeve zemlje že v prejšnjih dveh stoletjih med volilne kneze (cerkvene in posvetne), ti pa naprej svojim vazalom. Tako je prizadeta predvsem prejšnja skupna (srenjska) lastnina posameznih vasi in to predvsem tista po goratih predelih, kjer so do tedaj kmetje samostojno gospodarili.

²¹ Ronkalijska konstitucija, cesar Barbarosa, 1. 1158

Nastajajoči sloj domačih fevdalcev posnema tuje, saj je pretežno odvisen od višjih tujih fevdalcev. Od celotnega prebivalstva se pokristjani najprej ta in šele potem ostalo ljudstvo. Skupaj z novo vero pa sprejme tudi nadoblast tuje fevdalne družbe.

Tako se začnejo sredi 15. stol. temeljite spremembe, ki so pogojene z izumrtjem velikih fevdalnih družin (Ortenburžani, Celjski), ki ju nadomestijo Habsburžani (cesarji), ostaneta pa oba dva cerkvena gospoda (Briksenski in Freisinski), ki vplivajo predvsem na skupno posest in njih strukturo. V tej dobi začnejo propadati tiste značilnosti, povezane tudi s staro vero (vaške lipe, pod katerimi so do tedaj sodili in srenjski kamni na katerih so prinašali pomembne odločitve), itd.

Razvojni cikli

Isti vzorec se ponavlja vse od začetka uvajanja kovin. Kovine imajo v nasprotju s hrano veliko boljše menjalne in skladiščne možnosti. Majhna masa ima veliko večjo vrednost kot pa hrana, gre za razmerja celo do 1:1000. Poleg tega pa je obstojnost kovin boljša, kot pa hrane.

Uveljavi se standardna količina kovin, t.j. toliko, kolikor je lahko nese en človek na velike razdalje. Ta pa je znašala okoli 30 kg. Tako se pojavijo prve

gredice (ingoti) litega bakra že pred 6000 leti. Še bolj pomembno vlogo pa dobijo kosi, kovine, ki so bili kovani, z njimi je bilo mogoče dosežati tudi manjše enote. To se je doseglo tako, da se je večje lite ingote razsekalo na manjše dele, te špa nato skovalo.

Vzporedno z manjšimi kosi kovin pa se pojavi tudi problem merjenja mas in zagotavljanje enakih, točno določenih mas v določeni kakovosti kovin. Pojavilo se je tehtanje.

V vsej tej menjavi blaga in barantanju z produkti pa se seveda pojavijo razne goljufije, prevare, obračunavanja, pretepi, poboji, ...

Oblast je morala zagotavljati red in pravične ter varne razmere, za kar so bila ustanovljena posebna mesta na katerih se je vse to zagotavljalo, t.j. trgi.

Verstva in oblast so skupaj zagotavljala varne in pravične menjalne pogoje in to na več načinov:

- zagotavljanje mesta, kjer se barantanje odvija,
- varovanje tega mesta,
- razsodišča, ki je reševalo spore.

To so prvi začetki mest, kjer se blago pretovarja, menjava, skladišči, ... in najprimernejše za to so bile luke, t.j. mesta na morski ali rečni obali, mogo-

če tudi na kakih drugih prehodih, oz. mestih, kjer so se ljudje morali ustavljati, (npr. mesta pod svetimi drevesi zagotavljajo pri verujočih ljudeh pogoje, kjer bogovi varujejo in zagotavljajo pravične razmere).

Ob takih mestih se pojavijo tudi verske ustanove in objekti kot so templji, cerkve, itd.

V lukah se pojavljajo večje količine kovin, tja se stekajo poti tudi iz velikih razdalj. V lukah se pretovarja blago na ladje, ki prevažajo lahko velike količine blaga, zato so potrebna tod tudi velika skladišča. Skratka v lukah se zbirajo bogastva in »zakladi«, pošteni in nepošteni ljudje, bogati in revni ljudje. Na takih mestih se najprej razvijejo pogoji in potrebe po koncentraciji oblasti, ki zagotavlja red in mir.

Zelo poznana taka luka je bila npr. v bronasti dobi Ugarit v vzhodnem Sredozemlju. Kamor so se stekala vsa sodobna bogastva, ki jih je čuval suveren s svojo strukturo.

Za upravljanje tako obsežnih in raznolikih dejavnosti je potrebna administracija, ta pa obstaja samo če obvlada pisavo in z njo omogoča pošiljanje sporočil ter skladiščno poslovanje. Ta pisava pa mora biti prilagojena tovrstnim zahtevam.

Še večjo vrednost pa dobi kovina, ko začne nekdo garantirati kakovost in maso kovine in vtisne zato

nanjo svojo glavo (kovanci). Tako se prvi kovanci (delci kovin, primernih za barantanje brez glave) pojavijo že pred 6.000 leti

Še veliko večji vpliv pa imajo posamezne zvrsti kovin. Nekatere so primerne samo za to, da zagotavljajo določeno menjalno vrednost, oz. so prestižnega pomena in imajo druge fizične lastnosti neizrazite in so zato neuporabne za orodja in orožja (zlato, srebro), medtem ko imata bron in železo (jeklo) značilne ravno te lastnosti.

Pri tem pa ne smemo misliti, da bron in njegove sestavine ter železo niso bili predmet menjave. Današnjega časa si ne moremo misliti brez trgovine s kovinami, tako si tudi časov že pred 6000 leti ni bilo mogoče misliti brez menjave in barantanja s kovinami.

Posebno se to razbohoti, ko se uveljavi kovanje, torej predelava kovin.

Pri arheoloških izkopavanjih pri gradnji avtoceste so našli v bližini Lesc razsutih nekaj bikoničnih gredic (kladic) kovanega železa, ki so bile v uporabi kot trgovsko blago predvsem med Kelti med -4 in -1. stoletjem., torej pred rimsko dobo.

Bikonične kladice so imele neke specifične lastnosti, potrebne za barantanje. Bile so iz kovanega železa enotne kakovosti, kovane pa tako, da so imele na vsaki strani rep. Ta rep pa je služil za ugotavljanje kakovosti. Mehko železo se je zlahka krivilo, jeklo je bilo prožno. Ugotavljati je bilo mogoče tudi barvo, čistost kovine itd. Skratka kladice so predstavljale določeno kakovost. Niso bile pa enotne velikosti. Po izdelavi, (kovanju) so jih sortirali po velikosti in kakovosti ter s takimi barantali. V naših krajih pa smo tedaj pridobivali samo surovo železo, v Lescah pa je bil v rimski dobi verjetno upravni in verski center Zgornje Gorenjske, kjer se je barantalo ne samo z domačimi produkti, temveč tudi s tistimi na daljše razdalje (Koroška - kladice, Primorje – sol, vino).

Tak center je moral razpolagati tudi s primernimi rokodelci, v prvi vrsti s kovači, ki so omogočali izdelavo orodja, orožja in drugih potrebnih železnih predmetov. Ti so zelo verjetno uporabljali kar surovo železo (lupe = volkove), ki so ga pridobivali domačini in katerega so tudi oddajali fiskusu.

Najdene bikonične gredice (kladice) so torej starejše kot pa rimska doba in tudi niso produkt domačinov, temveč so bile zelo verjetno zgubljene ob poti, po kateri so tedaj tovorili železo iz Koroške v Primorje.

Tedanje tovorjenje je potekalo predvsem na človeških hrbtih in ne konjskih. Človek, ki je tovoril tako dragocenost, je bil obremenjen z maso okoli 30 kg, ki pa so jo v dobi kovanja že lahko razdelili na 100 delov. Torej je morala osnovna enota imeti maso okoli 0,3 kg = 300 g.

Ali pa je to res, da v naših krajih ni bilo kovačnic pred prihodom Rimljanov?

Ledinska imena nam govorijo drugače. Tako ime Batranca izhaja iz keltskega - galskega batar = trgovati, barantati. Na mestih, kjer so se zadrževali ljudje in kjer se je menjavalo blago in dobrine (batar), so se zadrževali tudi kovači, ki so izdelovali predmete po željah kupcev.

redvidevanja

Ko so začeli železodobni prebivalci prihajati na Jelovico iskat rudo in jo nositi na Primorsko, so si sčasoma postavili svoja poletna naselja, med njimi tudi tisto na Gradišču pri Vodicah. Ta naselbina je zadoščala za poletne potrebe takratnih iskalcev in nabiralcev rud pa še tudi nekoliko pozneje, ko so na takih mestih tudi topili rudo in nosili na Primorsko še samo volkove.

Takrat pa so bile te naselbine (gradišča) že preveč razvita in dragocena, da bi jih prek zime puščali brez varovanja. Torej je moral na Gradišču vedno obstajati posadka, ki ga je branila.

Če pa so se hoteli za stalno naseliti, so se morali spustiti v dolino, kar se je zgodilo povsod ob vznožju Jelovice. Postavili so si nova gradišča na pobočjih in ob vznožju Jelovice.

Tako gradišče je utegnilo biti na Kamni gorici, predelu, ki se mu danes reče Vreča. Tako je tik nad Kamno Gorico skala, imenovana Zjavka. Ime Zjavka pa ne pomeni razgledovanje temveč se povsod uporablja za ime jame. Mogoče je s tem povezana tudi pripoved o verovanju v »tri zale device«, v trojni obliki: »ta beva«, ki varuje nedolžnost, »ta rjava«, ki najavlja nesrečo in ta črna, ki najavlja smrt. Te device naj bi prebivale v »Častitljivi jami« ob »starem kvadvu« ob Lipnici pri Kamni Gorici. [Müllner, s.108]. (Ali je tod danes kakšna jama?)

Med obema vojnama je bilo v Kamni Gorici najdeno veliko ostankov, ki bi utegnili soditi v to dobo, žal so o tem znani samo laični zapisi, ki vsebujejo premalo podatkov za postavitev bolj zanesljivih hipotez (A100).

Med Kamno Gorico in Mošnjami, kamor je Kamna Gorica cerkveno spadala vse do ustanovitve župnije v Radovljici, tako kot verjetno tudi ves desni breg

Save od Kamnitnika do grebena vhodno od Krope (Barigle, kjer je mejila na Šmartinsko faro), ki se je počasi ločeval od Mošenj (Kropa 1601 lastna fara, Kamna Gorica 1656, Dobrava 1876).

Vse naselitve na Jelovici kažejo prvotno skupne poteze, a istočasno določeno drugačnost od Bohinja. Meja med obema je potekala verjetno na Bohinjskem sedlu, oz. Možicu, saj je bila planina Pečana okoli l. 1000 v rokah Želečanov in pozneje tudi Zagoričanov.

Ribčeva planina (pod Ratitovcem) je pripadala v 14. stol blejskemu ribiču in je bila verjetno izsekana šele v obdobju po l. 1000. in je šele v 15. stol. pripadla Bohinjcem. Meja na Blatnem grabnu je torej mlajša in je obsegala samo predele nad Savsko dolino, sredina Jelovice pa je bila še naprej Selska (k.o. Selo) vse do kolobocij v 20. stoletju. Pečana v današnjem pomenu je samo majhen del nekdanje posesti, prvotni pomen je obsegal celotni Ratitovec vzhodno od Bohinjskega sedla (Možica).

Bohinj vzhodno od Ajdovega gradca naj bi bil naseljen šele potem, ko je pripadel briksenskim škofom. Naseljen naj bi bil z »Nemci«. Tukaj srečujemo dvoje nasprotnih stališč:

- »nemška« teorija se pojavi šele raziskovalci v času po Mariji Tereziji (Hacquet, W. Schmit, ...), ki jo utemeljujejo ravno na osnovi najdenin (znamenja

na bitenjskem pokopališču), ki pa jih je mogoče tolmačiti na več načinov)

- »venetska« teorija- razlaga istih znamenj na venet-ski podlagi.

Dejstvo pa je, da so bili tam naseljeni kmetje-žele

zarji, ki so uporabljali peč sv. Heme, torej za 11. stol. zelo napredno tehnologijo, ki so jo morali od nekod uvoziti. Železarji pa so bili do tedaj (pa tudi še poz-neje, svobodni ljudje. Nomenjski železarji pa so bili blejski podložniki. Torej zopet nova nasprotja.

Poleg tega se je v obdobju 11. – 13. stol. naselilo v tem prostoru veliko priseljencev iz današnje Južne Tirolske (Nemški Rovt, Soriško področje, Nemško-rutarji na južni strani Spodnjih bohinjskih gora) in da je to naseljevanje potekalo ravno prek Nomenja oz. Bitenj. Za nasprotje pa poskrbi tukaj dejstvo, da se nobeden od omenjenih nemških naselitev ni izrazilo ukvarjala z železarstvom, tako kot so se Nomenjci.

Bohinjci so zavzemali področje Ratitovca zelo po-časi, očitno najprej železarsko (rudarjenje, oglarjen-je), šele pozneje kmečke dejavnosti.

V vseh teh ugotovitvah je veliko preveč nasprotij, da bi bilo mogoče postaviti kolikor toliko zaneslji-ve zaključke, sploh pa ob pomanjkanju temeljitih arheometričnih raziskav.

Ledinska imena

Skupine ledinskih imen (skupki imen, ponavljajoča se imena, imena z istim pomenom a drugim poimenovanjem) govorijo o tem, koliko medsebojno neodvisnih skupin je živel v nekem prostoru). Ponavljajoča imena:

Kal, Vir, Rupa, Zijavka, Kašca,... = izvir vode, studenec

Gradišče, Grad, Brdo, = utrjena točka, branjena naselbina

Selo, Selca, vas, Stan... = kraj bivanja

Kovačevce, ... = kraj kovanja

Batranca, ... = kraj barantanja

Tako nastopa v Radovljici ime Gradišca, Gradišča, ki ga ni najti nikjer na levem bregu Save vse do iztoka Tržiške Bistrice v Savo.

Rajsa – v Bohinju na Bukovem še danes rečejo gadu ali modrasu rajs

Resje (pokvečeno Rajsje) – kraj kjer so kače, ali skozi katerega teče Rajsa – kača

Rupa – kraj kjer izvira voda (zahodno od Resja), Selo pri Bledu,

Gradišča – zelo pogosto ime med drugimi ledinskimi. To spada v dobo poganstva, t.j. od železne dobe do naselitve Slovanov.

Avtorjeva analiza ugotavlja na osnovi razvojnih značilnosti in ledinskih imen, da spada večina v obdobje pred prihodom Slovanov.

Značilno za vsa gradišča na Zgornji Gorenjski je, da se nahajajo ali ob takratnih poteh, ki vodijo na Jelovico (na desni strani Save Bohinjke) ali v Bohinj (na levi strani Save Bohinjke), ali pa imajo določen signalni in verski pomen.

Torej so utegnili čuvati takratne poti in promet na teh poteh. Preverjanje te trditve je pokazalo, da je utegnilo to držati v obdobju, ko dežela še ni bila stalno naseljena, po stalni naselitvi so se pa pojavile še druge funkcije: čuvanje naselbine – utrjevanje, povezave z drugimi naselji – signalizacija, verski pomen in upravni namen – zbirališča ob posebnih prilikah – praznovanja, odločanje o važnih stvareh – razvoj, obramba, ...

Pri tem se moramo zavedati, da je marsikatero ime zamenjalo kako novo, posebno takrat, ko je bila točka ponovno uporabljena za kak drug pomemben namen, oz. takrat, ko so se naselili tujerodni ljudje brez prejšnje tradicije (diskontinuiteta).

O tem dvomimo lahko samo za gradišče na Vodica. Pozneje pa se je izkazalo, da je utegnilo to Gradišče imeti zaradi svoje lege višji pomen kot pa druga gradišča in nadzirati celotno pokrajino pod sabo.

Tako poti, ki nastanejo pozneje, ne potekajo več mimo gradišč, temveč po za takratne razmere naju-

godnejših trasah. Predvsem je opazno to, da vpeljava konj namesto prejšnjega prenašanja na človeških ramah, zahteva deloma spremenjene trase. Če se je človek lahko prilagodil še tako zahtevni poti skozi razne kamine, žlebove, skalovjem in strmimam, se živali niso mogle. Za te so morali ali izsekati v skale primerne trase ali pa te preložiti, ali pa celotne odseke poti nanovo zasnovati. Taka je npr. pot pod Babjim Zobom, ki vodi mimo jame skozi Žrelo (Žreu) in Vetrnik (Ved'r'nk) [A102,s.14] na planino Ricman, ki je bila pozneje speljana čez Kovačevce.

Drug vzrok za postavitev je bila specifična lega, ki ni bila namenjena samo potem, temveč verskim in drugim upravnim dejavnostim. Taka gradišča imajo poseben pomen.

Tako se je na Blejski Straži, ki se je nekoč imenovala Gradiška Straža (torej straža, ki varuje gradišča), na njenem jugovzhodnem robu nahajalo mesto, od koder je prihajala v deželo prek Možica in Skledarjevca signalizacija in od koder je bilo mogoče videti, kako vzhaja in zahaja sonce na svetih gorah (Triglav in Belščica)²².

Se nadaljuje v 3B (*Mau počakte, sej bo hmau. Use sk'p bomo še proučval, vi pa nam sporočite, č' kej veste o tmo.*)

²² To je vrha Straže, vzhodno je pa tik pod njim še danes amfiteater, v središču katerega je kup kamenja. Tod je tudi spomenik Rikliju, vse področje paje bilo nekoč pokošeno, danes pa je že močno zaraščeno.

»Ja, ja, Rajan smo prou ana posebna sorta 'ldi, kse rada napihuje. Poj nam pa učas kej uide u hvače, d' smrdi še douh cajta del'č na ukol!«

»Ti Mrkač boš to že vedu, sej ve to usak votrok, d' mrkač ne smrdi sam t'krat, k'd'r mo kej u hvače uide.«

Brez naš'h korenin ne mormo uspevat, č'b j'h izgub'l neb ble več mi. Z'to se j'h držimo pa rasmu na last-nh pa ne na tuj'h koreninah. Tač, k't smo, smo prež-vel tauž'nte let, zakva pa neb še zdej? Usilt nam vočjo tuje korenine pa nas čist zmešat, k't d' neb b' ble že sami dovel.

Ja, med nam so se do dons rojeval poseb'n cvetou, ponucajmo te pa bo Raj spet lepo dišou. Po druj stran pa poišmo, kva p'r nas smrdi, pa to iztrebmo, d' nau Raja onesnažvau, pa čj to tud mrkač.

Bohinc so ved'l, d' morjo svojga č'rnga junca oprat, ne pa zakvat, tko k't morte tud vi iz mrkača pobrat sam tist, k'r je dobrga, ostal pa poš'lte k hudič. Mel bote pa velike težave, d'b ločil pleve od prosa.

